

- આમ, સાપેક્ષ ગરીબી બે વ્યક્તિઓ કે બે જીથોની આવકની તુલના દ્વારા નક્કી થાય છે.
- કોઈ દેશમાં આવકની વહેંચણી અસમાન હોય ત્યારે સમાજના એક જીથના લોકોને જે આવક પ્રાપ્ત થાય છે તેની સરખામણીમાં બીજા જીથના લોકોને ઓછી આવક મળે અને ત્રીજા જીથના લોકોને એથીય ઓછી આવક મળે.

- આવકના આ તફાવતને આધારે સાપેક્ષ ગરીબીનું
પ્રમાણ નક્કી કરવામાં આવે છે.
- સાપેક્ષ ગરીબીના ધોરણથી જુદા જુદા દેશોમાં
આવકની અસમાનતાની સ્થિતિ જાણી શકાય છે
અને ગરીબીનો તુલનાત્મક અભ્યાસ થઈ શકે છે.

➤ સાપેક્ષ ગરીબીના ધોરણની ત્રુટિ એ છે કે, વિકસિત દેશોમાં પણ આવકની અસમાન વહેંચણી થયેલી હોય તો સમાજના એક જીથ કરતાં બીજા જીથના લોકોની આવક ઓછી હોવાથી બીજા જીથના લોકોને ગરીબ ગણવાની ફરજ પડે છે, પરંતુ વિકસતા દેશોના ગરીબોની સરખામણીમાં તેઓ ગરીબ હોતા નથી.

- તથી સાપેક્ષ ગરીબીના ધોરણ કરતાં નિરપેક્ષ ગરીબીનું ધોરણ વધારે પ્રસ્તુત છે. ભારત જેવા દેશમાં અતિ ધનવાન લોકોની સરખામણીમાં દેશની મોટા ભાગની વસ્તી સાપેક્ષ રીતે ગરીબ ગણાય.
- સાપેક્ષ ગરીબીના માપન માટે સામાન્ય રીતે આવક જીથોની રચના, લોરેન્જ વક, ગીની ગુણોત્તર જેવી પદ્ધતિઓનો ઉપયોગ થાય છે.

□ ગરીબીનાં કારણો : ભારતમાં ગરીબી માટેનાં મુખ્ય કારણો નીચે મુજબ છે :

1. ઐતિહાસિક કારણો :

➤ 17મી સદીમાં ભારત સમૃદ્ધ અને વ્યવસાયિક રાષ્ટ્ર હતું. ભારત સુતરાઉ કાપડની મોટે પાયે નિકાસ કરતો દેશ હતો. આ ઉપરાંત સિલ્ક, મરીમસાલા તેમજ ચોખાની નિકાસ કરતો દેશ હતો.

- અંગ્રેજોના શાસનકાળ દરમિયાન ભારતમાં ખેતીક્ષેત્રનો વિકાસ ન થયો. ખેતી વરસાદ પર આધારિત હતી અને બ્રિટિશ શાસને સિંચાઈ માટે મૂડીરોકાણમાં કોઈ રસ લીધો નહીં. તેથી ખેત- ઉત્પાદન નીચું રહ્યું.
- વારંવાર પડતા દુષ્કાળ, જમીનદારી પથા, જમીન મહેસૂલના ઊંચા દર.

- સાતપ્રથા, જમીનદારો, શાહુકારો દ્વારા ઘેડૂતોનું શોખણ વગેરેને કરણે ઘેડૂતો આર્થિક રીતે પાયમાલ થતા ગયા. જમીનવિહોણા બનતા ગયા. આમ, ઘેડૂત અને ઘેતી બેહાલ બનતાં ગરીબીમાં વધારો થતો ગયો.
- ઉદ્યોગ અને વ્યાપારની બાબતમાં અંગ્રેજો દ્વારા ભારતમાં એવા પ્રકારની વેપારનીતિ, કરનીતિ તેમજ ઔદ્યોગિક નીતિ અમલમાં મૂકવામાં આવી કે જેથી અંગ્રેજોને ભારતમાં વેપારથી ફાયદો થાય.

➤ ભારતીય નિકાસો પર પ્રતિબંધો મૂક્યાં અને
ઇંગ્લેન્ડમાં ઉત્પાદિત વસ્તુઓના ભારતમાં વેચાણ
માટે વિશેષ પ્રકારની કર રાહતો આપવામાં આવી.
તેમજ આ પેદશો દેશના ખૂણે ખૂણા સુધી
પહોંચાડવા રેલવેનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો.

- ઇંગ્લેન્ડમાં મૂડીરોકાણ કરી ઓદ્યોગિકીકરણને વેગ આપી તેમના ઉત્પાદનના વેચાણ માટે ભારતને ત્યાંનું બજાર બનાવી દેવામાં આવ્યું.
- આમ, ભારતીય ઉદ્યોગો અને વેપારીઓની હરીકાઇ શક્તિ અને ઉત્પાદન શક્તિ ઘટતાં ભારતના નાના અને ગૃહઉદ્યોગોની પડતી થઈ. પરિણામે ભારતમાં બેકારી અને ગરીબી વધવા લાગી.

2. ગ્રામીણ ગરીબીનાં કારણો :

□ કુદરતી પરિબળો :

- ભારત ખેતીપ્રધાન દેશ છે અને વસ્તીનો એક મોટો ભાગ ગામડાઓમાં ખેતીક્ષેત્ર પર જીવે છે.
- ભારતમાં ખેતી વરસાદ, હવામાન જેવા કુદરતી પરિબળો પર આધારિત છે.

➤ વરસાદની અનિશ્ચિતતા, વારંવાર પડતા દુજાર, પૂર વગેરેને કારણે ખેત-ઉત્પાદન અનિશ્ચિત રહે છે અને આવકો ઓછી રહે છે પરિણામે ગરીબી વધુ જોવા મળે છે.

□ વસ્તી-વિષયક પરિબળો :

➤ ભારતમાં આયોજનકાળ દરમિયાન સુધરેલી
આરોગ્ય સેવાઓને કારણે મૃત્યુદરમાં ઝડપથી
ઘટાડો થતો ગયો પરંતુ જન્મદરનું પ્રમાણ
ઊંચું રહેતાં વસ્તી ઝડપથી વધી.

- ઉંચા વસ્તીવૃદ્ધિ-દરને કારણે માથાઈઠ આવક નીચી ગઈ અને કુદુરુંબના મોટા કદને કારણે જીવનની ગુણવત્તાનું સ્તર નીચું ગયું.
- વધતી વસ્તીને કારણે શ્રમ-પુરવઠો ઝડપથી વધ્યો પરંતુ રોજગારીની ઓછી તકોને કારણે વેતનદર ઘટતા ગયા, બેરોજગારી વધતી ગઈ છે. પરિણામે ગરીબાઈ વધતી ગઈ.

3. આર્થિક કારણો

- ગરીબી માટેનાં આર્થિક કારણો નીચે મુજબ છે :
 1. શ્રમિકદીઠ નીચી ખેત-ઉત્પાદકતા :
 - ભારત ખેતીપ્રધાન દેશ છે. તેથી ભારતમાં ગ્રામ્ય ક્ષેત્રે ગરીબી વધુ હોવા માટેનું એક મહત્વનું કારણ શ્રમિકની નીચી ખેત-ઉત્પાદકતા છે.

➤ કુષ્ણિક્ષેત્રે સિંચાઈની સગવડતાનો અભાવ, અપૂરતી ટેકનોલોજી. શિક્ષણ અને તાલીમનો અભાવ, ઓછું મૂડીરોકાણા, વસ્તીનું વધુ પડતું ભારણા વગેરેને કારણે શ્રમિકદીઠ ઘેત-ઉત્પાદકતા નીચી રહે છે. પરિણામે ઘેરૂતોની આવકો નીચી રહેતાં ગરીબી વધુ જોવા મળે છે.

2. જમીન તથા સંપત્તિની અસમાન વહેંચણી :

- ભારતમાં અંગ્રેજોના શાસન દરમિયાન જમીનદારી પ્રથાને કારણે જમીન-માલિકી મુશીલર જમીનદારોના હથમાં હતી.
- જમીનદારોને એતીના વિકાસ માટે મૂડીરોકાણમાં રસ ન હતો.

- બીજુ તરફ ઘેતી કરનારા ઘેતમજૂરો કે ભાગીદારોને
પણ પોતાની માલિકીની જમીન ન હોવાશી ઘેતીક્ષેત્રે
મૂડીરોકાણમાં રસ ન હતો.
- આમ, ઘેતીક્ષેત્રે ઉત્પાદન ઓછું થતું અને ઘેત-
ઉત્પાદકતા નીચી રહેતાં ગરીબીનું પ્રમાણ ઊંચું જોવા
મળતું હતું.

3. નાના અને ગૃહઉદ્યોગોનો અલ્પવિકાસ :

- ભારતમાં બીજુ પંચવર્ષીય યોજનાથી આર્થિક વિકાસની વ્યૂહરચનાના ભાગડ્રૂપે પાયાના અને ભારે ઉદ્યોગોને વધુ મહત્વ આપવામાં આવ્યું, જ્યારે નાના અને ગૃહઉદ્યોગોની અવગાણના થઈ.
- ગ્રામ્ય ક્ષેત્રે નાના અને ગૃહઉદ્યોગોનો રોજગારી, ઉત્પાદન અને આવકમાં ખૂબ જ મોટો ફાળો હતો.

➤ નાના અને ગૃહઉદ્યોગોના અલ્પ વિકાસને કારણે મોસમી બેકારી વધતાં ગરીબીનું પ્રમાણ વધુ રહ્યું છે.

4. ઝડપથી વધતા ભાવો :

➤ યુક્ત, દુષ્કાળ, ઓછું રાષ્ટ્રીય ઉત્પાદન, ઝડપથી વધતી માંગ, ઉંચું ઉત્પાદન ખર્ચ વરેરેને કારણે ચીજવસ્તુઓ અને સેવાઓના ભાવોમાં તીવ્ર વધારો થાય છે.

➤ પરિણામે ઓછી આવક ધરાવનાર વ્યક્તિઓની
ખરીદશક્તિ ઘટે છે અને તેમનાં જીવનધોરણનું સ્તર
નીચે આવે છે જ્યારે ભાવવધારાનો ફાયદો
ઉદ્યોગપતિઓ, વેપારીઓ અને મોટા ખેડૂતોને થાય છે.
આમ, સમાજમાં આવકની અસમાનતા વધતાં ગરીબી
પણ વધે છે.

4. સામાજિક કારણો :

- શિક્ષણનું નીચું સ્તર :
- શિક્ષણના નીચા સ્તરને કારણે ખાસ કરીને ગ્રામીણ ક્ષેત્રમાં નવી ટેકનોલોજી, નવી ખેત-પદ્ધતિઓ, સંશોધનો, યોગ્ય ભાવે ખેત-ઉત્પાદનના વેચાણ માટે બજારોના લાભ મળી શકતા નથી. જેને કારણે ખેતીક્ષેત્ર હેક્ટરદીઠ ઉત્પાદકતા અને શ્રમિકદીઠ ઉત્પાદકતા બંને નીચાં રહે છે, જે ખ્રેડોની નીચી આવકોમાં પરિણામે છે.

- શિક્ષણના નીચા સ્તરને કારણે ગ્રામીણ ક્ષેત્રમાં વૈકલ્પિક રોજગારી મળતી નથી. તેથી વેતનદરો પણ નીચા રહે છે.
 - આમ, શિક્ષણના નીચા સ્તરને કારણે ગરીબીનું પ્રમાણ ઊંચું રહે છે.
- લૈંગિક અસમાનતા :
- ભારતીય સમાજમાં સ્ત્રીઓના આરોગ્ય પ્રત્યે ઓછું ધ્યાન આપવામાં આવે છે.

➤ પરિણામે સ્થીયોમાં કુપોષણ અને નબળાઈનું પ્રમાણ વધુ જોવા મળે છે. કુપોષણને કારણે પ્રસ્તુતિ સમયે માતા મૃત્યુપ્રમાણ વધુ રહે છે અને જન્મ લેતા બાળકનું આરોગ્ય નબળું રહે છે. સ્થીયો ઘરકામ ૪ કરે તેવી માન્યતાને કારણે સ્થીયોમાં શિક્ષણનું સ્તર નીચું જોવા મળે છે અને તથી તેઓને આર્થિક ઉપાજીનની તકો ઓછી પ્રાપ્ત થાય છે.

- વળી કામ કરવામાં સ્ત્રીઓના વેતનદર સામાન્ય રીતે
પુરુષોના વેતનદરથી ઓછા જોવા મળે છે.
- અર્થતંત્રમાં દેશની કુલ વસ્તીમાં સ્ત્રીઓનું પ્રમાણ
લગભગ અડધું છે. સ્ત્રીઓના નબળા સ્વાસ્થ્ય, કામકાજની
ઓછી તકો અને નીચા વેતનદરોને કારણે કુટુંબોની
આવક નીચી રહે છે. તેથી ગરીબીનું ઉંચું પ્રમાણ જોવા
મળે છે.

5. અન્ય કારણો :

યુક્ત :

- યુક્તના સમયમાં દેશના સંસાધનો યુક્ત માટે જરૂરી શક્તિ સરંજામના ઉત્પાદન અને આવાત પાઇળ ખર્ચાય છે. પરિણામે જીવનજરૂરી ચીજવસ્તુઓના ઉત્પાદનમાં ઘટાડો થાય છે, તેની સંગ્રહખોરી વધે છે. તેથી તેમના ભાવો ઝડપથી વધે છે.

- આજાઈ બાદ પડોશી દેશો પાકિસ્તાન, ચીન સાથે યુદ્ધનો સામનો કરવાને કારણે ભારતે વિકાસલક્ષી ખર્ચમાં કાપ મૂકવો પડ્યો અને આર્થિક વિકાસ મંદ રહ્યો છે. આથી વધતા ભાવોએ ગરીબીના પ્રમાણમાં વધારો કર્યો છે.
- સંરક્ષણ ખર્ચમાં વધારો :
- વારંવાર યુદ્ધનો સામનો કરવા દેશના સંરક્ષણ ખર્ચમાં સતત વૃદ્ધિ થતી રહી છે.

- વર્તમાન સમયમાં આતંકવાદનો સામનો કરવા માટે પણ સંરક્ષણની સુવિધાઓ પાછળનો ખર્ચ વધ્યો છે.
- સંરક્ષણ પાછળ થતો ખર્ચ બિનવિકાસલક્ષી ખર્ચ છે. તેથી આ ખર્ચમાં વધારો થતાં આર્થિક વિકાસ મંડ પડે છે અને ગરીબીનું પ્રમાણ ઊંચું રહે છે.

□ ખામીયુક્ત નીતિઓ :

- ઝડપી આર્થિક વિકાસ માટે ભારતમાં બીજુ પંચવર્ષીય યોજનાથી પાયાના ભારે ઉદ્ઘોગોને મહત્વ આપી ઝડપી ઔદ્યોગિકીકરણની મદદથી દેશની ગરીબી અને બેકારીની સમસ્યાઓનો ઉકેલ લાવવાની નીતિ અપનાવવામાં આવી હતી.

► દેશની મોટા ભાગની વસ્તી કૃષિક્ષેત્ર પર નભતી
હતી. ખેતીક્ષેત્ર તેમજ નાના અને મધ્યમ કદના
ઉદ્યોગો તેમજ ગૃહઉદ્યોગોના ઓછા વિકાસને કારણે
લોકોની આવક ઘટવાને કારણે દેશમાં ગરીબી અને
બેકારીની સમસ્યાઓનો ઉકેલ મેળવી શકાયો નહીં.

- આયોજનકાળ દરમિયાન ગરીબી અને બેકારી નિવારણ માટેની જે વિવિધ યોજનાઓ શરૂ કરવામાં આવી તેમાં વારંવાર બદલાતી સરકારોને કરણે સાતત્ય અને સંકલનનો અભાવ જોવા મળ્યો.
- આમ, પંચવર્ષીય યોજના દરમિયાન યોગ્ય નીતિઓના સાતત્ય અને પુરતા અમલના અભાવે ગરીબીનું નિવારણ થઈ શક્યું નહીં.

(3) ભારતમાં ગરીબી ઘટાડવાના ઉપાયો ચર્ચો.

➤ વિશ્વ વિકાસ અહેવાલ 2000 - 01માં ગરીબી દ્વારા કરવા
માટેની વ્યૂહરચનાઓમાં રોજગારી, ભૌતિક મૂડી,
માર્ગખાકીય સુવિધાઓ વધારવી, ગરીબોને આર્થિક
ઉથલપાથલો, કુદરતી આપત્તિઓ તેમજ અન્ય જોખમો
સામે રક્ષણાનો સમાવેશ કર્યો છે.

- ભારતમાં આયોજનકાળ દરમિયાન ગરીબી હટાવવા નીચે મુજબના ઉપાયો કરવામાં આવ્યા છે :
 1. એતીક્ષેત્રે શ્રમિકોની ઉત્પાદકતા વધારવી :
- ભારતમાં એતીક્ષેત્રે શ્રમિકોમાં ઉત્પાદકતા વધારી તેમની આવકો વધારી ગરીબી ઘટાડી શકાય છે.

➤ શ્રમિકોની ઉત્પાદકતા વધારવા ખેડૂતોને જહેર
કાર્યક્રમો દ્વારા સુધારેલી ટેકનોલોજી, પૂરતા
પ્રમાણામાં સસ્તા દરે કૃષિ બિયારણો, સુધારેલી
માળખાકીય સેવાઓ, ઉત્પાદનના પૂરતા ભાવ
અને બજારો, કૃષિસંશોધનની માહિતી પહોંચાડવી
જરૂરી છે.

➤ સીમાંત અને મધ્યમ પાચાની ખેતીના
વિકાસથી ખેતીક્ષેત્રે શ્રમિકદ્વારા ઉત્પાદકતા
વધશે અને સાથે સાથે રોજગારી વધશે અને
ખાદ્યચીજોના ભાવો ઘટશે, જેનો લાભ
ગરીબોને મળતાં ગરીબી ઘટશે.

2. નાના પાયાના ઉદ્યોગોનો વિકાસ :

- નાના અને ગૃહઉદ્યોગોનો વિકાસ કરવામાં આવે અને તેમને પ્રોત્સાહન આપવામાં આવે અને બજાર સુવિધાઓ આપવામાં આવે, તો મોટા પાયા પર ગરીબી નાખૂં કરી શકાય.
- નાના અને ગૃહઉદ્યોગોના વિકાસ માટે સાનુક્ષળ સંજોગો પૂરા પાડવા.

- તેમના પરનાં નિયંત્રણો ઘટાડવા, કાચો માલ, ધિરાણ,
ટેકનોલોજી પૂરાં પાડવાં. ઉત્પાદિત માલના વેચાણ માટે
બજાર પૂરું પાડવું જરૂરી છે.
- ભારત સરકારે 8 એપ્રિલ, 2015ના રોજ MUDRA
**(Micro Units Development and Refinance
Agency Ltd.)**ની સ્થાપના નાના પાયાના ઉદ્ઘોગોને
પૂરતા પ્રમાણમાં ધિરાણ મળી રહે તે માટે કરી છે.

► નવા શરૂ થતા સાહસોને ઘરાણા આપવા અને
ઉદ્યોગ સાહસિકોને પ્રોત્સાહન આપી
રોજગારીની તકે વધે તે હતુથી 16 જાન્યુ.,
2016થી સ્ટાર્ટ અપ ઇન્ડિયા અભિયાન શરૂ
કરવામાં આવ્યું છે.

3. અસંગઠિત ક્ષેત્રનો વિકાસ :

➤ રાજ્યીય આયોગે કરેલા અનુમાન મુજબ 2005માં
ભારતીય અર્થતંત્રમાં કુલ શ્રમિકોના 86 ટકા
શ્રમિકોને અસંગઠિત ક્ષેત્ર દ્વારા રોજગારી પૂરી
પાડવામાં આવી હતી.

➤ શાકભાજુ વેચનારા, બાંધકામ ક્ષેત્રના મજૂરો, એતમજૂરો, હાથલારી ચલાવનારા વગેરે કામદારોની સ્થિતિ સુધારવા રાષ્ટ્રીય આયોગે તેમના કામનું સ્વરૂપ નક્કી કરવા, તેમને સામાજિક સુરક્ષા પૂરી પાડવાની ભલામણ કરવામાં આવી છે. આ ઉપરાંત, નાના અને સીમાંત ઘેરૂનો માટે પાણીની વ્યવસ્થા તથા ધિરાણની સગવડો માટેની ભલામણ પણ કરવામાં આવી છે.

➤ અસંગઠિત ક્ષેત્ર માટે એક રાષ્ટ્રીય ફંડ ઉલ્લંઘન કરવા,
સ્વરોજગારને પ્રોત્સાહન, કૌશલ્ય-વિકાસ દ્વારા
રોજગારી માટેની યોગ્યતા વધારવા તેમજ ગ્રામ
રોજગારી ગેરંટી યોજનાને સર્વવ્યાપક બનાવવા
માટે રાષ્ટ્રીય આયોગે ભલામણ કરી છે.

4. યોગ્ય કરનીતિનો ઉપયોગ :

➤ આવકની પુનઃવહેંચણી માટે સરકાર દ્વારા એવી કરનીતિ ઘડવામાં આવે જેથી ધનિક વર્ગ પાસેથી વધુ કર વસૂલવામાં આવે અને ગરીબ વર્ગને ઓછો કર ભરવો પડે તેવી કરરાહતો આપવી.

➤ સરકાર ધનિક વર્ગ પાસેથી કરવેરા સ્વરૂપે વધુ
ઉપાડ મેળવી ગરીબોને લાભ થાય તેવી
કલ્યાણલક્ષી યોજનાઓ પાછળ ખર્ચ કરે છે.
પરિણામે ગરીબોની આર્થિક-સામાજિક સ્થિતિ સુધરે
અને આવકની અસમાનતા તેમજ ગરીબી ઘટે છે.

5. માનવ-મૂડીરોકાણમાં વધારો :

- માનવવિકાસ માટે મોટા પાચા પર શિક્ષણ, આરોગ્ય અને કૌશલ્યવર્ધનમાં કરવામાં આવતું મૂડીરોકાણને માનવ-મૂડીરોકાણ કહેવામાં આવે છે.
- માનવ-મૂડીરોકાણને કારણે બેરોજગારી ઘટે છે પરિણામે ગારીબી ઘટે છે.

➤ માનવ-મૂડીરોકાણથી શિક્ષણનું સ્તર ઉંચું આવે છે અને કામદારોને રોજગારી માટેના વિકલ્પો અને પસંદગીઓ મળી રહે છે. કૌશલ્યવર્ધનથી કામદારોની ઉત્પાદકતા વધે છે, જે ઉંચા વેતનોમાં પરિણામે છે.

6. વાજબી કિંમતે વસ્તુઓ અને સેવાઓ :

➤ ગરીબ વ્યક્તિઓ પોતાની આવકનો મોટો હિસ્સો ખાદ્ય વસ્તુઓ પાછળ ખર્ચે છે.

- તથી તેમને રાહતદરે ખાદ્યપદાર્થો પૂરા પાડવા જોઈએ,
જેથી ગરીબીમાં પ્રત્યક્ષ રીતે ઘટાડો કરી શકાય.
- ભારતમાં જહેર વિતરણ-વ્યવસ્થા હેઠળ વાજબી
ભાવની દુકાનો દ્વારા ગરીબોને વાજબી કિંમતે પાયાની
જરૂરિયાતની ચીજવસ્તુઓ પૂરી પાડવામાં આવે છે.

7. રોજગારલક્ષી કાર્યક્રમો :

- ભારતમાં શહેરી ગરીબી કરતાં ગ્રામીણ ગરીબી ત્રણ ગણી વધુ છે. તેથી ગરીબી-નિવારણ માટે ગ્રામીણ વિકાસને અગ્રતા આપવામાં આવે છે.
- ગરીબી-નિવારણ માટે રોજગારીની તકોમાં વધારો કરવાનું એક અગત્યનું પરિબળ છે.

➤ આયોજનની શરૂઆતમાં એમ માની લેવામાં આવ્યું
હતું કે આર્થિક વિકાસની સાથે ગરીબીનું નિવારણ
આપોઆપ થશે. પરંતુ એમ ન થતાં 70ના
દાયકાની શરૂઆતમાં ગ્રામીણ વિકાસ માટે
રોજગારલક્ષી કાર્યક્રમો શરૂ કરવામાં આવ્યા.

- સંકલિત ગ્રામ વિકાસ કાર્યક્રમ (Integrated Rural Development Programme – IRDP) : છઠી યોજનામાં ગ્રામીણ ગરીબો માટેના રોજગારલક્ષી કાર્યક્રમોને સંકલિત કરી 2 ઓક્ટોબર, 1980થી IRDP શરૂ કરવામાં આવ્યો.
- IRDPનો મૂળ ઉદ્દેશ ગરીબ કુટુંબોને સ્વરોજગારી માટે પ્રોત્સાહન આપવાનો હતો, જેથી તેઓ ગરીબીરેખાથી વધુ આવક મેળવી શકે.

- નાના તેમજ સીમાંત ખેડૂતો, ખેતમજુરો અને ગામડાના કારીગરને રોજગારી મળી રહે તેવું ધ્યાન IRDPના કાર્યક્રમમાં રાખવામાં આવ્યું હતું.
- સ્વર્ણજયંતી ગ્રામ સ્વરોજગાર યોજના (Swarnjayanti Gram Swarojgar Yojna – SGSY): 1 એપ્રિલ, 1999થી IRDP અને તની સાથે સંકળાયેલા સ્વરોજગારી માટેના કાર્યક્રમો TRYSEM, DWCRA વગેરેને લેગી કરી તેને સ્વર્ણજયંતી ગ્રામ સ્વરોજગાર યોજના (SGSY) નામ આપવામાં આવ્યું.

આ યોજના હેઠળ ગામડાના નાના ઉદ્ઘોના
વિકાસ, સ્વસહાય જીથોને માર્ગખાકીય મદ્દ,
ટેકનોલોજી, ધિરાણ, ઉત્પાદિત વસ્તુઓના બજાર
વગેરે માટેની સુવિધાઓ ગ્રામીણ ગરીબોને
આપવામાં આવે છે.

□ વેતન રોજગારી કાર્યક્રમો :

- વેતન રોજગારી માટેના કાર્યક્રમોનો મુખ્ય ઉદ્દેશ જે ગરીબો
પાસે તેમના ભૌતિક શ્રમ સિવાય આવકનું ક્રોચ સાધન ન
હતું તેવા ગરીબોને રોજગારી પૂરી પાડવાનો હતો.
- આ કાર્યક્રમો હેઠળ ગામડાઓમાં માર્ગખાકીય સેવાઓનો
વિકાસ કરી શ્રમિકોને યોગ્ય વેતન મળી રહે તેવા પ્રયાસો
થાય છે.

□ વેતન રોજગારી કાર્યક્રમોમાં નીચેની યોજનાઓનો
સમાવેશ થયો હતો :

1. જવાહર રોજગાર યોજના :

➤ આ યોજના 28 એપ્રિલ, 1989માં કરવામાં આવી
હતી.

➤ આ યોજનાના મુખ્ય ઉદ્દેશો ગ્રામીણ ક્ષેત્રોમાં
બેરોજગાર અને અર્ધબેરોજગાર પુરુષો અને સ્ત્રીઓને
રોજગારી પૂરી પાડવી, ગ્રામીણ માળખાકીય
સુવિધાઓને કાર્યક્ષમ બનાવવી, સામૂહિક તેમજ
સામાજિક સંપત્તિઓનું નિર્માણ કરવું, ગ્રામીણ ક્ષેત્રોમાં
લોકોના જીવનની ગુણવત્તા સુધારવી વગેરે હતા.

► જવાહર રોજગાર યોજનામાં વિશેષ કરીને ગરીબીરેખા હેઠળની અનુસૂચિત જાતિ, જનજાતિ તેમજ વિમુક્ત જાતિના ગરીબોને મદ્દ કરવાની પ્રાથમિકતા આપવામાં આવી હતી.

2. રોજગારી બાંધધરી યોજના :

► આ યોજના 2 ઓક્ટો., 1993થી શરૂ કરવામાં આવી.

➤ આ કાર્યક્રમ દ્વારા ખાસ કરીને અંતરિયાળ અને પણત
વિસ્તારોમાં રોજગારીની તકોનું સર્જન કરવાનો મુખ્ય
આશય હતો.

3. પ્રધાનમંત્રી રોજગાર યોજના :

➤ 1990ના દાયકામાં બેરોજગારીના દરમાં ઝડપથી વધારો
થઈ રહ્યો હતો. આ પરિસ્થિતિમાં સ્વરોજગાર માટે
પ્રધાનમંત્રી રોજગાર યોજના શરૂ કરવામાં આવી.

- આ યોજનાનો મુખ્ય હેતુ શિક્ષિત બેરોજગારોને મદ્દ કરી સ્વરોજગારી માટેનાં એકમો સ્થાપવાનો હતો.
 - 1994 – 95થી આ યોજના શહેરી અને ગ્રામીણ બંને વિસ્તારો માટે કાર્યરત કરવામાં આવી.
4. રાષ્ટ્રીય રોજગાર ગેરેન્ટી કાનૂન :
- વર્ષ 2005માં આ કાનૂન મંજૂર કરવામાં આવ્યો.

- આ કાનૂનનો હેતુ સાર્વજનિક નિર્વાણ કાર્યક્રમો હેઠળ સંપત્તિઓ ઉલ્લેખ કરી પ્રતિ વર્ષ ગ્રામીણ, શહેરી તેમજ નીચલા મધ્યમ વર્ગના કુટુંબની એક વ્યક્તિને ઓછામાં ઓછા 100 દિવસોની રોજગારી પૂરી પાડવાનો છે.
- આ કાયદા હેઠળ જરૂરિયાતમંદ વ્યક્તિને 15 દિવસની અંદર અને 5 કિમીના અંતરની મર્યાદામાં રોજગારી આપવામાં આવશે અને જો ચોક્કસ સમય દરમિયાન કામ ન મળે, તો બેરોજગારી ભશ્યું આપવામાં આવશે.

- આ કાયદા હેઠળ એક તરફ ઓછા કામકાજની મોસમમાં ગ્રામીણ જનતાને રોજગારી પૂરી પાડવામાં આવશે અને બીજુ તરફ ગ્રામ્ય માળખાકીય સુવિધાઓનું નિર્માણ કરી ઉત્પાદક સંપત્તિઓનું સર્જન કરવામાં આવે છે.
- વર્ષ 2009માં આ કાયદાને મહાત્મા ગાંધી રાષ્ટ્રીય ગ્રામીણ રોજગાર ગેરંટી કાનૂન એવું નામ આપવામાં આવ્યું.

Thanks

For watching